

Gálfalvi György

SZILÁNKOS TÖREDÉKEK PÁLL LAJOSRÓL*

Meghallgattuk Páll Lajos verseit, a falról Páll Lajos képei néznek ránk, ha akarnánk sem tudnánk megtenni, hogy ne nézzünk vissza. Páll Lajos világában vagyunk, itt van közöttünk, mellettünk. Ügyelnem kell, mit mondok róla, mert rám mordul.

Mindig bosszantott, amikor ezt a világot vajtfülű és vajt szemű ítésekkel azzal igyekeztek hangzatosan, szerintük telibetalálónan, jellemezni, hogy „sajátos”. Semmitmondónak éreztem a jelzöt, hiszen minden művész „sajátos”, külön világot teremt, márpedig Páll Lajos vérbeli művész, ezt azok is kénytelenek voltak elismerni, akik ebben a világban nem tudtak vagy nem is akartak eligazodni.

Több mint fél évszázados barátság fűz – nem fűzött, hanem fűz – Páll Lajoshoz, ennek alapján igyekszem fogódzót kínálni az eligazításhoz. Évtizedekkel ezelőtt egy róla szóló írásomat így vezettem be: „Páll Lajost érdemes megneveztetni: hátországa van a kacagásának. Az ilyen kacagás nem pillanatnyi derüt, hanem létszemléletet jelez, a poén vagy a látvány emlékeket és tapasztalatokat egyberántva egész petárdasort robbant, ennek a ropogását hallani. Magja és sugárzása van a nevetésnek, másokat is magával ragad. Aki így nevet, arról azt is tudom, mit vesz halálosan komolyan.” Írtam mindezt arról a Páll Lajosról, akiről közös barátaink is azt állították, hogy mindig mogorva és mindenkire gyanakodva néz a kalapja alól. Egyszer megkérdeztem tőle, mikor tanult meg így kacagni. Azt válaszolta: „Későn. Savanyú, görcsberándult gyermek és kamasz voltam. Az önmegtartás ösztöne súgta, hogy nevetve többet lehet elviselni. Amikor a legnagyobb nyomorúságba kerültem, versenyeztek értem a csoportvezetők, mert a többieket is jókedvre tudtam deríteni.”

Óriási szerencsénkre Páll Lajosban nemcsak az önmegtartás, hanem az önmegvalósítás ösztöne is erőteljesen működött. Márai Sándor sokak számára triviálisnak tűnő szavaival: „Az ember (a művész is) nem az, akinek születik, hanem aki lesz belőle. Nemcsak jelenség,

* Elhangzott 2018. március 27-én, a marosvásárhelyi Bernády Házban megrendezett Páll Lajos emlékkiállítás megnyitóján.

hanem cselekmény, nemcsak öröklí, hanem csinálja is önmagát.” (Az arisztokratikus stílusművész Márai csökönyösen ragaszkodott a csinálni szóhoz, naplójában többször visszatért rögeszméjéhez.) Páll Lajos kezdetben ösztönösen, idővel egyre tudatosabban „csinálta” önmagát. Anyagilag, lelkileg, szellemileg, művészileg céltudatosan építkezett. Amit megtanultam, azt magamtól tanultam – vallotta önértzetesen, amikor mestereiről faggatták, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy kitűnő érzékkel kereste és korán megtalálta a társakat, akik hozzásegítették ahhoz, hogy rájőjjön: mit és hogyan kell önmagától megtanulnia.

Az önmagától való tanulás nem szakadt meg a négy év alatt sem, amelyet 20 és 24 éves kora között börtönben, jórészt a Duna-deltában töltött, olyan sorstársai mellett, mint Páskándi Géza – hosszú ideig voltak egymás „ágyasai” a vaságyak harmadik emeletén –, vagy Dávid Gyula. Tőlük is tudom: Páll Lajos a rácsok és a szögesdrótok között is szabad ember maradt. Szabadnak lenni azt jelenti, hogy önmagunk lehetünk. Számomra ez a legfontosabb mondat, amit Páll Lajosról el kell mondanom.

Páll Lajos 1962 októberében jött ki a börtönből. Nem emlékszem a pontos dátumra, de arra igen, hogy hamarosan megjelent Kolozsváron a Gaál Gábor irodalmi körben. Éles az emlék, feledhetetlen. Darócruhában, ormótlan bakancsban volt, amikor megkeresett a sarokban, ahol ülni szoktam, kezét nyújtott: Páll Lajos vagyok. Úgy tudom, ismer. Ismertem, pontosabban szólva hallottam róla. Az ötvenes évek végén Marosvásárhelyen az irodalmi körben gyakran emlegették a nevét, Kolozsváron is elevenen élt az emléke. Tudtam tehát, hogy kivel fogok kezét. Négy évvel fiatalabb létemre ösztönösen letegeztem s felmondtam *Anyám mozaik arcképe* című versét, amely szájról szájra járt közöttünk. Most is fel tudnám mondani, de a biztonság kedvéért inkább felolvasom.

Gyérül a gyapjúkötény...

.....

Kisebb lett tömör-éj-kontya

álmát egy bokor kökény

tavasszal a szélbe bontja

Fazékról bomlik a máz

.....

Ez hát az életnek rendje?

Erőst az álma aláz,

álmot aláz, aki gyenge.

Szólna az almavirág...

.....

Kacag, csak kacag a kékség,

egyszer a nap felé szállt.

sólyom volt s bogárnak vélték.

Kör után a világ legtermészetesebb módján, mondhatnám szertartásszerűen együtt ültünk be az Egyetem utcai kocsmába. Lajos komor volt, nehezen oldódott. Bár első találkozásunk után kerestük és meg is találtuk az alkalmakat a hosszabb beszélgetésekre, időbe került, amíg elkezdtünk egymás társaságában teleszájjal nevetni. De amikor a gát átszakadt – emlékezetem szerint jóval első marosvásárhelyi kiállítás előtt –, olyan bensőséges baráti kapcsolatba kerültünk, hogy mások mellett én is közletről követhettem, miként teremtett önmagára szabott világot életében és művészetében.

Páll Lajos önmagára szabott világa és művészete körül egész legendakör kering, s én érdeklődéssel figyelem, de nem igazán szeretem azokat a legendákat, mert félreértések forrásai is lehetnek s eltakarják az alkotót és művét. Ilyen félreértés például szerintem az, hogy Páll Lajos sikerének, a versei s főként képei iránti párját ritkító érdeklődésnek az a titka, hogy egy konzervatív falusi világ emlékét őrzik. Azt is leírták, nem minden cézatosság nélkül, hogy ez a kollektivizálás előtti, letűnőben lévő, méltán feledésre ítélt korszerűtlen világ. Kétségtelen: a képeken megörökített házak jó része akár falumúzeumba is beillene. Páll Lajos modelljeinek (falusfelei: a fazakasok, fuvarosok, favágók, földművesek) mestersége szakértők szerint letűnőfélben van, a bűbajos bivalyokra (Páll Lajos jelzője) és a lovakra rossz idők járnak, a kecskék és a tehének (Egyik képének *Tehén őfelsége* a címe) egyelőre még tartják magukat, de ki tudja, gazdáikkal együtt mi lesz a sorsuk, nem válnak-e együtt korszerűtlenné. De a tréfát és ezzel együtt rossz előérzetünket félretéve: a magam részéről Páll Lajos sikerének egyik

titkát abban látom, hogy lakható és működő világot teremt meg, melyben minden a maga helyén maradt s közönsége azt értékeli, hogy személyes és közös emlékeket őriz, képei állandóságot és otthonosságot sugároznak. A kulcsszó szerintem az otthonosság és az otthonosság utáni sóvárgás. Arra is gondolok, hogy néhány évtizeddel ezelőtt az otthontalanság bizonyossága nagyobb biztonságot nyújtott, mint az a bizonytalan otthonosság, ami körülvesz. Miközben falvak, tájak, egész tájegységek, évszázados mesterségek és életformák vesznek ködbe és hátrálnak ki látókörünkől, feldúsul a hagyományörzés értelme. Nem tudom, kitől parafráztam, de a lényegét jegyeztem meg. Az igazi hagyomány sohasem a múlt élethű visszaállítására törekszik, hanem arra, hogy ellenszegüljön a pusztulásnak, amit az idő, feledés, a dolgok természetes halála elhoz közénk. Páll Lajos művészetét, képeit és verseit egyaránt a pusztulás iránti ellenszegülésnek éreztem és érzem. Hatásának, sikerének a titkát is itt keresem. Nem hallgathatom el gyanúmat: idegenbe szakadt hazánkfiai is azért viszik, hozatják műveit, hazaküldött fényképeiken azért ülnek és állnak a Páll Lajos képek alá, mert önmaguknak és az itthoniaknak jelezni akarják: ők lélekben itthon vannak. Legalábbis őrzik emlékeiket, vágynak az otthonra. Ami az elmenteket és az otthon maradottakat összeköti, az sokkal fontosabb, mint ami elválasztja őket.

Páll Lajos sokszor megfogalmazta: fecskefarkú a művészete, a festő és a költő ugyanazokból a motívumokból merít, ugyanabból az életérzésből építkezik. Székely János írta le értő kritikájában Páll Lajosról: vers a képnek, kép a versnek sokszor csak variánsa. (Nosztalgiazzunk egy rövidet: most is hallom Székely János hangját, aki az *Igaz Szó* szerkesztőségében a szomszédos íróasztalnál olvasta Lajos verseit, s amikor ahhoz a sorhoz ért, hogy: „aki dörmög deresedik”, felkiáltott: „Vesszek meg, ha értem, mit jelent, de remekül hangzik, és látom!”) De a motívumok azonosságánál is lényegesebb Páll Lajos idevágó tárulkozása: „Az embernek van egy mélyen gyökerező, alapvető mondanivalója, s ha nem tudja megfesteni, akkor megírja versben, eltáncolja vagy elénekli.” Az évek során többször is tanúja voltam, hogyan próbálta meg Páll Lajos éneken és táncban áttörni önmagunk közölhetetlenségének falát. Bandázásaink idején szokásunk volt a beszélgetést versekkel folytatni (amikor kettesben voltunk, sokszor hallottam Páll Lajos új verseit első mormolatban), s a szövegek foygtán,

magától értetődően, azt is mondhatnám: témába vágóan kezdtünk énekelni. Ha a szóból és énekből is kifogytunk, úgy hallgattunk el, hogy a csend sohasem feszélyezett, mert tudtuk, főleg éreztük, hogy miről hallgatunk. De olykor az is megtörtént, hogy a feszültség táncba tört ki valamelyikünkéből, s mi is hangulatának uszályába kerültünk. Ilyenkor mindenki egyedül járta az özvegy legények táncát, ki-ki a maga tudása, hangulata és vérmérséklete szerint. Barátaim mozdulatait szavaiknál is jobban megőriztem. Megírtam, hogy halott barátaim olykor megöregedve jönnek szembe az utcán, s én nem vonásaikról, hanem mozdulataikról ismerem meg őket. A táncoló Páll Lajos is így eleven bennem. Nem figurázott, nem szilajkodott, tánca inkább pantomimhez hasonlított: alig topogott, de minden porcikájában érezni lehetett a ritmust és a robbanásra kész indulatot; mongolos arcának mimikája és szemvillanása a mutatványosok között is ráterelte a figyelmet. Elkápráztatva néztük s eszünkbe se jutott, hogy énekkel kísérjük, ehhez a tánchoz nem kellett mankónak dallam. Táncában egész egytömbből faragott lénye benne volt, az *E se tánc?* sorait illusztrálta „ebbe sajdult annyi őszám... időt-táncolt lába”.

Most, amikor e sorokat írom, egykori beszélgetésünk jut eszembe olyan elevenen, mintha az imént hangzott volna el. *Föl az álmokkal* című versének két sorát idéztem: „Kiben nyílik ki a törvénykezés virága?... Aki csak önmagára hasonlít!” Nem minden célzatosság nélkül rákérdeztem: Átok-e vagy áldás ez a képtelenség a hasonulásra? Nyilván átok – válaszolta gondolkodás nélkül. Az ember önmagába van zárva, s nincs remény a szabadulásra. Szeretne más lenni, de nem teheti. Így hát felméri, mire képes, s igyekszik megfelelni a feladatnak.

Nyolcvanadik születésnapján tanúskodásra jelentkezem: a közöttünk élő Páll Lajos rászabott feladatának egész életével és életművével időtállóan és feledhetetlenül megfelelt. Köszönjük meg, hogy nemcsak a mienk volt, hanem a mienk.